

А.С. Байкенжеева¹, А.К. Имангалиева²

(^{1,2} М. Тынышпаев ат. Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Қазақстан Республикасының экономикасында еңбекті қорғау проблемасы әртүрлі әдістермен шешілуі мүмкін күрделі мәселе болып табылады, оның ішінде ең маңыздысы қызметкерді қолайсыз еңбек жағдайларынан қорғаудың құқықтық тәсілі. Осы мақаланың тақырыбы – Қазақстан Республикасындағы еңбекті қорғау ерекшеліктері. Еңбекті қорғау туралы отандық еңбек заңнамасының құқықтық талдауы келтірілген, оның кейбір ерекшеліктері анықталған, еңбек қауіпсіздігі саласындағы мәселелерді шешу үшін ҚР басшылығының әрекеттері көрсетіледі.

Түйін сөздер: еңбекті қорғау, қызметкер, еңбек құқығы.

2018 жылғы 29 маусымда ҚР кәсіподақтар комитеті әлеуметтік серіктестермен бірлесіп, «Еңбекті қорғау мәдениетін бірге арттырамыз» республикалық акциясын бастады. «Атамекен» ҰКП мен ҚР жұмыс берушілер Конфедерациясы ҚР Ұлттық Кәсіпкерлер палатасынан бөлек, оның міндеттері мен мақсаттары туралы кәсіподақтар үйінде өткен брифингте айтып берді. Ис-шара федерацияның 2018 жылды еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жылы деп жариялау бастамасы аясында өтті. Біздің әрқайсымыз жұмысқа барып, үйіне тірі және дені сау болып оралатынына сенімді болуымыз керек. Бүгінде Халықаралық еңбек ұйымының мәліметтері бойынша, күн сайын 6 мыңға жуық адам өндірісте қаза тауып, 800 мыңға жуық адам өндірістік жарақат алады. «Егер Қазақстанды алатын болсақ, ағымдағы жылдың бірінші маусымында 579 адам өндірістік жарақат алды. Өкінішке орай, олардың 70-ке жуығы қаза тапты», – делінген хабарламада. Бұл мәселемен бірге, тағы да әлемде жастар арасындағы жұмыссыздық 3 есе жоғары екенін ескере кеткен жөн [2].

Еңбекті қорғау дегеніміз тиісті заңнамалық және өзге де нормативтік актілер негізінде еңбек процесінде адамның қауіпсіздігін, денсаулығы мен жұмысқа қабілеттілігін сақтауды қамтамасыз ететін әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық, техникалық, гигиеналық және емдеу-алдын алу шаралары мен құралдарының жұмыс істейтін жүйесін білдіреді. Құқығы, еңбекті қорғау құқығы бар барлық қызметкерлер деген түсінік – кәсіпорындармен, мекемелермен, кооперативтері, фермер (шаруа) қожалықтары және басқа да ұйымдармен (бұдан әрі – жеке жалдаушылармен; кооператив мүшелері) өндірістік практикадан және өндірістік оқудан өтетін Жоғары оқу орындарының студенттері және орта арнаулы оқу орындарының және жалпы білім беретін мектептердің оқушыларымен, әскери қызмет өткерумен байланысты емес жұмыстарға тартылған әскери қызметшілерімен, сот үкімі бойынша жазасын өтеп жүрген адамдар үкімдердің орындалуын жүргізетін органдар айқындайтын кәсіпорындарда олардың

жұмыс істеген кезеңінде, сондай-ақ қоғам мен мемлекеттің мүддесінде ұйымдастырылатын еңбек қызметінің кез келген басқа түрлеріне қатысушылардан тұратын еңбек қатынасы [1].

Еңбекті қорғау саласындағы ұлттық саясат, кәсіподақтар мен жұмыс берушілердің қатысуымен мемлекеттік билік пен барлық деңгейдегі басқару органдарының іс-қимылдарының бірлігін көздейді және мынадай қағидаттарға негізделеді:

- кәсіпорынның өндірістік қызметінің нәтижелеріне қатысты қызметкердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігінің басымдығы;

- меншік иесінің немесе ол уәкілеттік берген өкілдің толық жауапкершілігі (бұдан әрі – жұмыс беруші);

- осы мәселелер бойынша Мемлекеттік бағдарламалар базасында еңбекті қорғау және қауіпсіздік міндеттерін кешенді шешу және еңбекті қорғау саласындағы қызметті экономикалық және әлеуметтік саясаттың басқа бағыттарымен үйлестіруі;

- меншік және шаруашылық жүргізу нысандарына қарамастан барлық кәсіпорындар үшін еңбекті қорғау саласындағы бірыңғай талаптарды белгілеуі;

- кәсіпорындарда Еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы талаптарының жаппай орындалуын мемлекеттік қадағалау мен бақылауды жүзеге асыру;

- еңбекті қорғау жөніндегі ғылымның, техниканың жетістіктерін және озық ұлттық және шетелдік тәжірибені кеңінен пайдалану;

- қауіпсіз техниканы, технологияны және жұмыс істеушілерді қорғау құралдарын, еңбекті қорғау жөніндегі ғылыми-зерттеу жұмыстарын әзірлеуді және енгізуді ынталандыру;

- мемлекеттің еңбекті қорғауды қаржыландыруға қатысуы;

- кәсіпорындардың салауатты және қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз етуге, ал қызметкерлердің – еңбекті қорғау және техника қауіпсіздігі ережелері мен нормаларын сақтауға экономикалық мүдделілігі;

- еңбекті қорғау тұрғысынан кәсіпорындардың қызметін лицензиялау;

- өндірістік мақсаттағы қолданылатын өнімдердің қауіпсіздік талаптарына сәйкестігіне сертификаттау жүргізу;

- мемлекеттік сараптама органдарының тікелей жұмыс орындарында, сондай-ақ жаңа және қайта жаңартылатын кәсіпорындардың құрылыс жобаларында өндірістің қауіптілігі мен зияндылығын бағалау;

- меншік иесінің қаражаты есебінен қызметкерлерді арнайы киіммен және аяқ киіммен, жеке қорғану құралдарымен, емдеу-профилактикалық тамақпен қамтамасыз ету;

- өндірістегі әрбір жазатайым оқиғаны және әрбір кәсіптік ауруды тергеп-тексерудің және есепке алудың міндеттілігі, қызметкерлердің өндірістік жауапкершілігі, кәсіптік сырқаттану деңгейі туралы және еңбекті қорғауды жақсарту жөнінде қабылданатын шаралар туралы хабардар болуын қамтамасыз ету;

- өндірістегі жазатайым оқиғалардан зардап шеккен немесе кәсіптік аурулар алған қызметкерлердің мүдделерін әлеуметтік қорғау;

- жоғары және арнаулы орта оқу орындарында еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы жөнінде мамандар даярлау;

- еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған еңбекшілердің, жұмыс берушілердің, қоғамдық бірлестіктердің, кәсіпорындар мен жекелеген адамдардың өкілді ұйымдарының қызметін жан-жақты қолдау;

- еңбекті қорғау проблемаларын шешу кезіндегі халықаралық ынтымақтастық.

ҚР егеменді мемлекет болып табылады, оның саясаты адамның денсаулығы мен еркін дамуы кезінде өндірістік қызметтің мақсаттарын орындауды қамтамасыз етуге бағытталған.

Еңбекті қорғау талаптарын сақтауды қамтамасыз етуге арналған көптеген әдістер мен іс-шаралар еңбекті қорғау жөніндегі қолданыстағы және жана шығарылған салалық ережелермен танысу жұмыстарын жүргізу. Егер сөз жарқаттану қаупі бар өнеркәсіп салаларының көпшілігінде болған жағдайда жаңалықты ойлап табу қажет емес: негізгі зиянды және қауіпті өндірістік факторлар ескеріліп, олардан қорғау шаралары жазылған, ұсталымдар дайындалған – қызметкерлерді таныстыру және нақты өнеркәсіптік объектінің жұмысы үшін ережелерге бейімдеу жұмыстарын жүргізу тиімді болып табылады [2].

Әлеуметтік-еңбек қатынастары саласында еңбекті қорғау және қауіпсіздік мәселелері ұғымдар мен бағыттардың үлкен шеңберін қамтиды. Еңбекті қорғау әлеуметтік-экономикалық, ұйымдық-техникалық, санитарлық-гигиеналық, емдеу-алдын алу, оңалту және өзге де іс-шараларды қоса алғанда, еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі қауіпсіздігінің тәртібін және денсаулық жағдайын білдіреді. Бұл анықтама еңбекті қорғау, жалпы, адамдардың әлеуметтік қарым-қатынасының ерекше конфигурациясы болып саналатынын байқауға мүмкіндік береді. Адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастар өздерімен бірге еңбек жағдайлары мен өндірістік үдерістің қауіптерінен өзін сақтау мақсатын көздеуі керек, басқа мағынада еңбекті қорғау ұғымын еңбек құқығының бір бөлімі ретінде қарастыруға болады-мұнда ол өмір қауіпсіздігінің құқықтық құралдарының жиынтығы түрінде қарастырылуы да мүмкін.

Кәсіпорындардағы мемлекеттік ведомстволар мен еңбек қауіпсіздігі қызметтерінің қаржылық мәселелерін шешу, еңбекті қорғаудың көптеген қиындықтарын жоюға тек кейбір дәрежеде көмектеседі.

ҚР қазіргі уақытта еңбекті қорғау саласында үлкен проблемалар бар, оларға бірінші кезекте:

- компаниялардың меншік иелерінің маңызды өндірістік және әкімшілік дайындығының жеткіліксіздігі;

- кәсіпорындардың штаттық кестесіне сәйкес еңбекті қорғау мәселелері бойынша мамандардың жетіспеушілігі;

- өндірістегі өмір мен денсаулық қауіпсіздігінің нақты практикалық мәселелері бойынша қызметкерлер арасында коммуникация жүйесінің болмауы;

- жұмыс беруші-кәсіпорынның меншік иелері тарапынан рұқсат етілген қоғамдық-саяси қысымның әлсіздігі.

Басты қиындық ҚР – да еңбекті қорғау саласындағы барлық оқиғалар жағымсыз жағдайларда қосымша өтемақы төлеуге бағытталған-профилактикалық тамақтану, зейнеткерлікке мерзімінен бұрын шығу ықтималдығы, қосымша демалыс, өзге де ақшалай өтемақылар және т.б., осы аталған жеңілдіктер көлеңкесінде, жұмыс берушілер тарапынан жетілдіру мәселелеріне үлкен қызығушылық білдірмей қалып жатады.

Мемлекеттік инспекцияға келер алдында жиналған проблемаларды жоюға қарағанда, ағымдағы жұмыс нұсқасында еңбекті қорғау жүйесін әлдеқайда арзан әрі тыныш жеңгейде құруға болады.

ҚР еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы саясаты екі бағытта жұмыс істейді:

Өндірістегі қызметкерлердің еңбегін қорғау жүйесін жетілдіру;

Қызметкерлерге медициналық-профилактикалық қызмет көрсету жүйесін құру және дамыту [3, 4].

Қорытынды

Мақаланы қорыта келе, осы бағыттарға жәрдем ретінде, жұмыс берушілердің қауіпті құралдарымен жазатайым оқиғалар салдарынан ауыр зақым алған, сондай-ақ зиянды не денсаулыққа қауіпті құралдары мен заттары бар жұмыс орындарында жұмыс жасайтын қызметкерлердің санын жыл сайын қысқартуды қамтамасыз ету көзделеді. Кез келген кәсіп пен жұмыс түрінде өмір мен денсаулықтың қауіпсіздігі мақсатында кез келген қызметкер үшін жасырын ереже бар: қауіпсіздіктің жалпы талаптарын үнемі есте сақтау, Жұмыс басталар алдында және жұмыс уақытында өзін-өзі нұсқау жүргізу, ал авариялық жағдайларда және жұмыс аяқталғаннан кейін-еңбекті қорғаудың басқа қызметкерлерге әсер ету перспективасын көру. Осылайша, еңбекті қорғауды басқару бойынша сұрақ ҚР өте өзекті болып қала бермек. Қазіргі уақытта қызметкерлердің өмірі мен денсаулығын сақтау жұмыс беруші мен мемлекеттің басты мақсаты болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.
2. Байкенжеева А.С., Торғаев А.А., Мельдешов А.А. Еңбекті қорғау және өндірістік қауіпсіздік: оқулық. – Алматы, 2020. – 427 б.
3. Байкенжеева А.С. Еңбекті қорғау және инженерлік есептеулер: оқу құралы. – Алматы, 2019. – 205 б.
4. Зальцман М.Д., Цыганков С.Г. Көлік құрылысында еңбекті қорғау: оқулық. – Алматы, 2013. – 392 б.

Проблема охраны труда в экономике Республики Казахстан является сложной, которая может быть решена различными методами, в том числе, наиболее важным является правовой способ защиты работника от неблагоприятных условий труда. Тема

данной статьи – особенности охраны труда в Республике Казахстан. Приведен правовой анализ отечественного трудового законодательства об охране труда, определены некоторые его особенности, указываются действия руководства РК для решения вопросов в области безопасности труда.

Ключевые слова: охрана труда, работник, трудовое законодательство.

The problem of labor protection in the RK economy is a complex problem, which can be solved in a variety of ways, among which one of the most important is the way to protect the employee by law from adverse working conditions. The subject of this article are features the protection of labor in the RK. Legal analysis of the RK labor legislation on the protection of labor was provided, some of its features were revealed, and the actions of RK leadership for solving problems in the field of labor protection had been shown.

Key words: employee, labor legislation, labor protection.